

Середа Наталія

аспірантка
Львівської національної академії мистецтв

ПАМ'ЯТНИК БОГДАНОВІ ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ У ЧИГИРИНІ (ДО ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ)

Анотація. У статті подано етапи створення пам'ятника Богданові Хмельницькому, проаналізовано його мистецькі особливості.

Ключові слова: багатофігурна композиція, пластика, іконографія.

Аннотация. Серед Н. Памятник Богдану Хмельницкому в Чигирине (к истории создания). В статье рассмотрены этапы создания памятника Богдану Хмельницкому, проанализованы его художественные особенности.

Ключевые слова: многофигурная композиция, пластика, иконография.

Annotation. Sereda N. The monument to Bohdan Khmelnytsky in Chygyryn (to the history of its creation). In the article the stages of the creation of the monument to Bohdan Khmelnytsky are presented and its artistic peculiarities are analysed.

Key words: many-figured composition, plasticity, iconography.

Аналіз публікацій. В існуючій мистецтвознавчій літературі українській монументальній скульптурі приділяється значна увага. Зокрема, існує широка бібліографія праць про мікешинський пам'ятник Богданові Хмельницькому у Києві. Проте, у другій половині ХХ ст. у багатьох містах України було відкрито монументи гетьманові, які донині лишаються за межами мистецтвознавчих вислідів. Це стосується і пам'ятника Богданові Хмельницькому у Чигирині. Інформацію про нього можна почерпнути лише у місцевій пресі, наведеній у покликаннях цієї статті.

Завдання, які поставила автор, – з'ясувати історичні обставини, що супроводжували спорудження пам'ятника протягом майже трьох десятиліть, проаналізувати художні особливості цього значного мистецького твору.

Основні результати дослідження. У самому центрі України, на березі річки Тясмин, розташоване місто Чигирин, з яким пов'язана історія України: гетьманська столиця, політичний центр України протягом 1648-1660 років, у період 1648-1712 років центр Чигиринського полку. На Чигиринській землі відбувалися видатні події різних епох вітчизняної історії [2, 39]. Багата й самобутня культура краю. Саме тут у середині ХVII ст. виникла ідея української державності, самоствердження народу, волі та незалежності. Чигиринщина дала Україні великих державних діячів – Богдана Хмельницького і Петра Дорошенка, ватажків Коліївщини – Максима Залізняка і Семена Неживого. На сторінках історії України, також представлена діяльність на Чигиринщині Вільного козацтва 1917-1918 років і боротьба героїв «Чигиринської республіки» та «Холодноярської республіки» у 20-ті роки минулого століття, детально описана у творах Юрія Горліса-Горського, Василя Шкляра та ін. Та найбільшу увагу багатьох науковців, скульпторів, архітекторів привертає постать Богдана Хмельницького. Це цілком зрозуміло, адже його роль в історії України незаперечна.

Коли ще на початку ХХ ст. до Чигирини приїхав професор Київського університету Володимир Антонович, він був уражений: ніде не було жодного пам'ятника про визначні історичні події, які колись тут вирували. Учений звернувся до місцевого купецтва з проханням зібрати кошти на встановлення пам'ятника. Так на Замковій горі у 1912 році з'явився кам'яний хрест на честь оборонців Чигирини ХVI-ХVII ст., тоді ж упорядкували територію, облаштували східці до Замкової гори [5, 7].

Цей хрест був єдиним пам'ятником у місті, присвяченим козаччині, до 1954 року, до часу, коли розгорнулася підготовка до святкування 300-річчя воз'єднання України з Росією. У березні 1953 року ЦК КП(б)У за традиціями, що існували у ті часи, звернувся з листом до тодішнього секретаря ЦК ВКП(б) Г. Маленкова, у якому просив дозволу широко відзначити цю дату, надавши їй певного громадсько-політичного звучання. Пізніше питання, пов'язані з відзначенням цього ювілею, неодноразово розглядалися на засіданнях Президії Ради Міністрів республіки, їх активно обговорювали численні громадські органі-

Надійшла до редакції 30.01.2012

Фото 1

зації, виконками місцевих Рад, збори трудових колективів. У республіці було створено урядовий комітет, який очолив роботу, пов'язану зі святкуванням цієї дати. У комплексі заходів важливе місце відводилося питанню спорудження пам'ятників, встановленню меморіальних дощок тощо. Протягом 50-х – 70-х років ХХ ст. в Україні зводились типові погруддя або фігури гетьмана зі здійсненою булавою у правиці. Богдана Хмельницького, разом із Тарасом Шевченком, було обрано як історичну постать із дорадянської історії України, чий образ ідеалізувався, багато в чому спрощувався, але, в усякому разі, піддавався героїзації. Після Шевченка Богдан Хмельницький став однією з найпопулярніших в УРСР особистостей, увічнених у вигляді пам'ятників.

29 квітня 1954 року політичне керівництво України розглянуло питання про встановлення меморіальних дощок в історичних місцях, пов'язаних із Визвольною війною українського народу 1648-1654 років. Результатом обговорення стало прийняття відповідної постанови. На місцях цю роботу очолили обласні комісії з проведення святкування цієї дати. Саме від них надходили пропозиції щодо спорудження пам'ятників, пам'ятних знаків, встановлення меморіальних дощок тощо [6, 14]. Отже, у рік святкування 300-річчя возз'єднання України з Росією у Чигирині було зведено перший пам'ятник Богданові Хмельницькому і встановлено його внизу біля Замкової гори. Це було бетонне погруддя на постаменті простої прямокутної форми. Художніми особливостями пам'ятник не відзначався і, скоріше, трактувався як тимчасовий у плані проведення ювілейних заходів: ніде не зафіксовано навіть прізвища його автора. Про це свідчить і подальший розвиток подій.

Роботу над увічненням образу Богдана Хмельницького у Чигирині було продовжено. Вона збіглася з іншою ювілейною хвилиною в країні: наближалось святкування 50-ї річниці Жовтневої революції, що посилювало політичну роль самого факту появи у місті монумента гетьмана і було підкріплено «Постановою бюро Чигиринського райкому компартії України та виконкому районної ради депутатів трудящих про відкриття

скульптурної фігури Б. Хмельницького в Чигирині 4 серпня 1967 року» [3, 95-96]. Тому історія пам'ятника розтягнулася більше, ніж на десятиліття. Було вирішено встановити новий монументальний пам'ятник гетьманові, а погруддя 1954 року перенести на інше місце. Після проведеної реставрації погруддя поставили біля чигиринської загальноосвітньої школи № 1.

У результаті довголітнього проведення цілої низки організаційних заходів республіканського масштабу, визначення місця встановлення, утвердження колективу авторів ідея пам'ятника у Чигирині була реалізована. Для нього обрали не лише вдале, а й єдине достойне для нього місце в Чигирині, з яким пов'язана історія визвольних змагань українського народу у ХVII ст. – Замкову гору, де збереглися фрагменти фортифікацій, на основі яких відновили бастион Петра Дорошенка.

Урочисте відкриття пам'ятника Богданові Хмельницькому відбулося 13 жовтня 1967 року у дні Декади російської літератури і мистецтва в Україні. Авторами проекту пам'ятника були відомі українські скульптори Олексій Олійник і Макар Вронський, архітектор Василь Гнезділов [4, 394]. У народних художників України, лауреатів Сталінської премії О.Олійника і М. Вронського вже був досвід роботи над монументальним образом гетьмана: вони були авторами пам'ятника гетьману у м. Дніпропетровську (1954), де його було зображено з піднятою правицею, з булавою і сувоєм у лівій руці, та у м. Хмельницькому (1955), тоді ще Проскурові. Проскурівській пам'ятник являє собою залізобетонну повнофігурну скульптуру заввишки 3,5 м., підняту на чотириметровий постамент, що має форму усіченої призми. Богдан Хмельницький, як і в дніпропетровському монументі, зображений у гетьманському строї, але тут права рука з символом державної влади – булавою, притиснута до грудей, у лівій – сувій. У цілому образ гетьмана, створений київськими скульпторами, його гідність і незламність відповідають історичній іконографії Б. Хмельницького, а «елементи одягу створюють враження на мить призупиненого руху, руху, що був характерним для всього життя і поступу великого українця» [7, 44].

У чигиринському монументі О.Олійник і М. Вронський використали напрацьований матеріал. У правій, високо піднятій руці гетьман тримає булаву, у лівій – сувій, що символізує його історичну роль як законодавця. Порівняно з проскурівським, у чигиринському пам'ятнику, завдяки піднятій руці, домінує героїчна нота, що відповідає природному оточенню, історичній аурі самого місця – Замкової гори, де у ХVII ст. стояв укріплений замок.

Загальна висота пам'ятника 18,6м. Постамент, що має форму восьмигранника на прямокутній основі, виготовлений зі 120 гранітних блоків, доставлених із Старобабанського кар'єру Черкаської області, оброблених «під бучарду» і «фінську оковку» [1, 48-49]. На час відкриття монумент було виконано з нестійкого матеріалу – склобетону, а тому він незабаром почав руйнуватися. У 1973 році на його місці встановили нову, вже бронзову, постать гетьмана заввишки 6,6 м за цим же проектом [8, 263] (фото 1).

Фото 2

Фото 3

Фото 4

Фото 5

Фото 6

Відлитої з бронзи монумент набув нового звучання: чіткішими і виразнішими стали контури, ретельніше опрацювання отримали деталі, складки одягу, що посилює світлотіньову градацію й збагатило пластику усієї композиції. У моделюванні обличчя автори використали добре опрацьовану іконографію Хмельницького, надавши йому притаманний гетьманові вольовий вираз. Бронзовий пам'ятник ідеально пристосовано для огляду зусібіч з близької й далекої відстані. Він збагатив панораму міста, ставши його пластичною й історичною домікантою.

Та на цьому історія чигиринського пам'ятника не завершилась. Вона отримала своє продовження у 80-х роках ХХ ст.

Наприкінці 70-х років ХХ розпочалась підготовка до святкування 325-річчя возз'єднання України з Росією. У процесі підготовки до відзначення цієї дати велика увага приділялася упорядкуванню у Чигиринському районі місць, де відбувались історичні події періоду Визвольної боротьби 1648-1654 років. У пропозиціях керівництва Черкаської області, представлених урядом України 21 червня 1978 року, вказу-

валось на необхідність проведення робіт по благоустрою Замкової, тепер вже Богданової, гори у Чигирині, заміні у місті пам'ятних знаків, пов'язаних з перебуванням тут Богдана Хмельницького, Тараса Шевченка та інших визначних діячів.

У зв'язку з цим у Чигирині було оновлено пам'ятники, обеліски, пам'ятні знаки, меморіальні дошки, виготовлені раніше з недовговічних матеріалів. У переліку ювілейних заходів особливе місце було відведено розбудові Богданового монументу. Пам'ятник було вирішено доповнити багатофігурною композицією, що мала символізувати Визвольну боротьбу 1648-1654 років та Переяславську раду 1654 року.

1982 року довкола підніжжя пам'ятника з того ж самого каменю було вибудовано невисокий постамент, на якому встановили одинадцять бронзових постатей. Вісім постатей – жінка з дитиною, вершник, селяни, озброєні вилами й шаблями, оточують вертикаль постаменту з трьох сторін. За задумом авторів, ці постаті втілюють образи повсталого народу. Кожен з них ніби виконує певну роль, зрежисовану художниками (фото 2, 3). Головне місце у композиції й ключова роль у образному рішенні ансамблю відведена трьом постатям, встановленим на головній осі монумента. Вони втілюють провідну ідею твору – історичне значення акту возз'єднання. Центральна постать, жіноча, уособлює Матір-Батьківщину, ліворуч – чоловік у козацькому строї, праворуч – російський боярин у шубі-ферезі: вони потискають один одному руки, скріплюючи угоду (фото 4). Композиція пройнята урочистістю. Її образне і пластичне автори проекту (О.Олійник та М.Вронський) підпорядкували головній постаті пам'ятника – Богданові Хмельницькому.

Автори вдало розрахували загальні розміри монументального ансамблю. Він увінчує Замкову гору, добре проглядається з дальніх під'їздів до міста і значною мірою формує його силует (фото 5, 6).

Висновки. Пам'ятник Богданові Хмельницькому у Чигирині має історичну та мистецьку цінність. Автори майстерно вирішили проблему ансамблевості. Пам'ятник відзначається широтою образного мислення монументальними формами, пластичною культурою, органічним поєднанням скульптурних та архітектурних засобів вираження.

Література:

1. Дяченко Г. В. Маршрутом: Чигирин – Суботів – Холодний Яр // Пед. вісник. – 2002. – № 3. – С. 48-51.
2. Компан О., Апанович О., Ворончук Я. Місто стольне козацьке // Пам'ятки України, 1970. – № 3. – С. 39-42.
3. Культурное строительство в Черкасской области (1917-1980): Сборник документов и материалов. – Днепропетровск: Промінь, 1989. – 272с.
4. Лазуренко В. М. Історія Чигиринщини (з найдавніших часів до сьогодення). – Черкаси: Ваш дім, 2004. – 456 с.
5. Мельник О. „І повіє огонь новий з Холодного Яру!“ // Українська газета. – 2004. – 1 липня. – С. 7.
6. Тронько П.Т., Войналович В.А. Увічнена історія України. К.: Наукова думка, 1992. – 275с.
7. Рожко-Павленко Р. Пам'ятник Богдану Хмельницькому (Привокзальна площа) // Хмельницький культурний. З минулого в майбутнє. – Хмельницький, 2006. – С. 44-45.
8. Харченко Л.І. Пам'ятники Б. Хмельницькому на Черкащині // Чигиринщина: історія і сьогодення. Матеріали науково-практичної конференції 1-2 жовтня 2008 р. – Черкаси: «Вертикаль», 2008. – С. 262-265.